

**Mariana Boca, *Romancierul Camil Petrescu*, Suceava,
Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2019, 319 p.**

O investigație critică serioasă asupra romancierului Camil Petrescu se cere făcută din cel puțin două perspective, pe cât de supuse riscului exhaustivității, pe atât de interconectate. Una urmărește mutațiile discursului filosofic european din prima parte a secolului al XX-lea, cealaltă, integrarea romancierului român în contextul amplu al romanului modern european. Provocările sunt numeroase, pentru că, odată abandonat spațiul relativ sigur al analizei strict estetice, rețeaua forțelor ce construiesc chipul sensibilității moderne cere acordaje de finețe. Iar litera textului are relevanță doar asociată unui context extratextual. Un astfel de tip de lectură asupra lui Camil Petrescu propune Mariana Boca, în studiul *Romancierul Camil Petrescu*. Specialistă în literatură comparată, autoarea unei teze de doctorat despre *Modernismul între literatură și filozofie. Camil Petrescu și José Régio*, autoarea reușește o performanță deloc ușor de atins: să analizeze romanele lui Camil Petrescu ca spații emblematice de manifestare a problematicii modernității. În egală măsură, prin Camil Petrescu, să integreze, cu inevitabilele problematizări, nuanțe etc., modernismul românesc în cel european.

Structura studiului surprinde tocmai acest amestec de literatură și filosofie, esențial înțelegerii romanului modern. Declarat, volumul mizează pe reintegrarea fenomenului literar în cel cultural, fiind departe de o abordare eminentă estetică; ea nu lipsește, dar îi sunt cuantificate carențele: „Marile romane interbelice sunt mai mult decât forme perfecte. Obiectivul ultim al romancierului interbelic este de a înțelege lumea nouă creată de modernitate. Cultul inovației formale este pus în serviciul noilor universuri fictive, ca fețe posibile ale realului.” Prezentarea romanului ca model gnoseologic (dar un model nefinalizat, insuficient sieși, construit mai degrabă prin interogații și rupturi decât pe certitudinea faptelor) este urmată de detalierea modelelor de cunoaștere avansate de filosofia (și literatura) modernă, iar analiza celor două romane ale lui Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste... și Patul lui Procust*, construiește portretul, nu doar tematic, al romanului modern. Un roman, spune autoarea, care depășește problematica artei sau a limbajului, aducând în prim plan statutul cunoașterii și al existenței. În plan secund cade și gradul de proustianism al textului camilpetrescian, aproape un stereotip al abordărilor critice anterioare, căci miza adevărată a autorului este, afirmă autoarea, să-și sincronizeze romanul cu noua structură spirituală a epocii.

Reintegrat în spațiul modernismului european, Camil Petrescu își reliefează mult mai bine specificul scriiturii moderniste decât raportat doar la romancierii noștri interbelici. Autenticitatea ființei și autonomia conștiinței, cunoașterea esenței și a realității, timpul și libertatea, toate aceste teme ies din tomurile filosofice și alimentează discursului românesc modern, inclusiv romanele lui Camil Petrescu. Sfârșiat între puseurile narcisiste (Ștefan Gheorghidiu și Fred Vasilescu) și/sau geniale (Ladima), și limitările temporale sau gnoseologice, eroul modern trăiește angoasele unei dilatări identitare ce riscă dezmembrarea. Multiplicarea individualității în *pseudoidenități* duce la un joc greu de controlat, în care chipurile nu mai comunică între ele și adâncesc incertitudinile. Scriindu-și confesiunile, personajele contemplant succesiunea de realități existențiale și proclamă insuficiența eului psihologic. În acest sens, specificul narativ nu

face decât să confirme *teza* filosofică: coexistența ipotezelor narative, prezența mai multor fire epice, toate devin strategii literare ce susțin eșecul atingerii adevărului.

Pe tot parcursul studiului, romancierul Camil Petrescu nu este valorizat doar pentru inovațiile narative, ci în prim plan stă aprofundarea problematicii moderne a textelor. Astfel este discutată și cunoscuta secvență a *lecției de filosofie*; dincolo de (dez)avantajele ei narative, secvența respectivă este, cum afirmă autoarea, o critică a filosofiei anterioare modernismului, marcând eșecul absolut al atingerii cunoașterii adevărate. Trăind într-un *proiect filosofic*, Ștefan Gheorghidiu încearcă să-și supună existența unui proiect anterior creat. Că un astfel de demers nu poate sfârși decât în dramă, e previzibil; dar ce conferă de fapt unicitatea și autenticitate dramei este tocmai încăpățânarea inocent-orgolioasă a personajului, strivit de obstacolele pe care el însuși le-a creat. Proiectul de închidere a lumii în sens și adevăr eșuează, dar aventura spre interioritatea tenebroasă a ființei continuă și continuă să fascineze personajul (și cititorii).

Niciun moment romancierul Camil Petrescu nu e tratat în singularitatea insulară a literaturii române; biografia lui comunică cu sau o contrazice pe cea a celorlați moderni: „Nu pleacă ca Hemingway, pe mare sau pe frontul din Spania. Nu e sedus de China, de Orientul îndepărtat și nici de a vreo aventură ideologică, ca Malraux; memoria lui nu aparține spațiilor rurale, cum se-ntâmplă în cazul lui Faulkner sau al lui Steinbeck. Memoria lui e culturală. Nu suferă de hipnotismul dedicat aristocrației nobiliare, precum Proust și Knut Hamsun, crede numai în aristocrația spiritului.” Lecturile lui sunt cele ce zbucesc mințile europenilor, iar eroii săi simt, gândesc, trăiesc sau se hrănesc cu marile provocări intelectuale ale lumii moderne. O modernitate în care conștientizarea eșecului cunoașterii și a atingerii Adevărului generează un tablou al crizelor identitare și de consistență a reprezentării, iar golirea de sens a lumii căpătă, paradoxal aproape, multă concretețe.

Crișă de identitate, vector al modernității, Distanțare și Diferență. Identitate și Identificare, Strategii de restaurare a identității. Infernul Alterității sau Figurile masculinității. Geniul și Narcis. Proiecte identitare utopice. Femeia. Imposibilitatea întâlnirii sunt câteva dintre filtrele folosite de autoare pentru a discuta romanele camilpetresciene. Plonjând în apele tulburi ale existenței personajelor, cercetarea, fidelă intențiilor lui Camil Petrescu, ridică analiza din miasmele unei psihologii șubrede și redundante, spre a o așeza pe înălțimea categoriilor filosofice. Deciziile personajele, interacțiunea dintre ele, raportarea lor la existență sunt interpretate ca forme ale poziționării filosofice în lume: „Gheorghidiu, Ladima, Fred Vasilescu și Doamna T. gândesc inițial existența ca *afirmație ontologică* imperativă. Sunt acele momente când eroii au certitudinea iluzorie că viața lor a intrat în intimitate cu Sensul, cu Legea universală, prin iubire, frumusețe sau prin artă (poetul Ladima). Trezirea din iluzie înseamnă recunoașterea imposibilității de a comunica cu sensul – interior chiar propriei lor vieți psihice și solidar cu propria lor memorie afectivă. Afirmatia ontologică este un proces complex în cele două romane, dezvoltând strategii de structurare a identității sinelui și de identificare a mecanismelor intersubiectivității. *Afirmatia*, pe fondul cenzurării progresive a libertății de acțiune a conștiinței se transformă, ajungând în final să sfârșească în dublul ei antinomic – *negația ontologică*, sinonimă cu moartea, cu sinuciderea, cu retragerea din lume, cu abandonul și capitularea.” Totuși, departe de tezism – fie el și unul al marilor concepte filosofice – sunt și romanele, și interpretarea lor. Căci în lupta dintre literatură și filosofie câștigă prima, la fel cum, în confruntarea dintre filosof și romancier (narrator, personaj), primul are capacitatea de a face pasul în spate și de a recunoaște supremația umanului și a textului. Cât privește perspectiva critică, deși întretesută cu ideile filosofice ale lui Camil Petrescu – și prin el, cu o bună parte a filosofiei occidentale –, ea

nu trădează specificul (a se citi farmecul) textului literar. Oricât de seducătoare vor fi fiind lumile ideilor, mai seducătoare par a fi lumile ficționale, poate și pentru că le-au înglobat pe primele. Iar dacă filosofia *propune*, literatura *testează* și, mai ales, amplifică datele preliminare ale problemei, creând fascinante experimente scăpate de sub control, fie el și filosofic. Ilustrative în acest sens sunt interogațiile critice legate de figura misteriosului Ladima – pentru înțelegerea căruia autoarea pune la bătaie și instrumentarul psihanalitic lacanian –, dar și analizele romanelor făcute prin binomul *masculin și feminin*, feminizarea eroilor masculini, incapabili de acțiune și privați de vitalismul virilității, e și o consecință a proceselor introspective, în vreme ce femeile, iar modernii nu aduc nimic nou aici, sunt izvor al iluziei și suferinței, cumulând resorturile plăcerii și ale morții.

Interpretările autoarei unesc armonios faptul literar cu ideea filosofică, textul românesc cu contextul european, iar concluziile critice alunecă în meditație: „Surâsul veșnic de pe fața Doamnei T., revoltele și exaltările lui Ladima, vioișia suspectă a lui Fred, limbuția agresivă a lui Gheorghidiu - sunt toate împreună forme ale neîncrederii în *rațiunea vieții*, dar și expresii ale asumării conștiente a acestei împovăraătoare condiții, de ființă gânditoare, rătăcind sceptică în căutarea propriului sens, compromis înainte de a fi fost formulat.” În cele din urmă, studiul nu este doar despre romancierul Camil Petrescu; în egală măsură, el este despre întrepătrunderea dintre literatură și filosofie, despre fața zbuțumată a modernismului european, despre statuarea textului literar ca model de cunoaștere, și, poate în primul rând, despre aventurile ființei umane - de data aceasta, în chipul personajelor camilpetresciene –, prinsă într-un joc nou, *modern*, cu aceleași vechi limitări ontologice.

Daniela PETROȘEL

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
daniela.petrosel@gmail.com

**Mircea Muthu, *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*,
 ediție definitivă, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020, 174 p.**

Readus în circuitul critic, sub forma unei ediții definitive a cărei apariție e motivată de epuizarea edițiilor 1993 și 1998 și apariției ediției Gheran din operele lui Liviu Rebreanu, eseu lui Mircea Muthu, *Liviu Rebreanu sau paradoxul organicului*, apărut în 2020 la Editura Școala Ardeleană, rămâne și astăzi unul dintre cele mai consistente studii dedicate operei prozatorului ardelean. Și aceasta, în primul rând, datorită calităților sale de necontestat: intuirea unei categorii care structurează deopotrivă poetica, poietica și universul ficțional rebrenian, conturarea unei viziuni totalizante a operei – căreia nu îi scapă nicio zonă a creației –, surprinderea principalelor linii care-i definesc traseului evolutiv – a acelor mutații care marchează trecerea de la o etapă de creație la alta. Iar acest concept este organicul, una dintre obsesiile majore ale intelectualității românești și europene în epocă.

Gândită ca un eseu, cartea poartă toate semnele unui studiu căruia, dacă îi lipsesc anvergura și lecturile analitice dezvoltate, nu îi lipsește complexitatea. Așa se face că anumite concepte, formulate inițial în trecere – preludiu absolut necesar când vine vorba

despre o ipoteză îndrăzneță cum este aceea stipulată de eseu lui Mircea Muthu –, capătă, treptat, prin înaintare concentrică, substanță. E, de departe, o abordare exhaustivă, nu doar prin faptul că nu lasă pe dinafară niciuna dintre componentele implicate în procesul creator rebrenian (Viața, Opera, Teoria), ci și prin faptul că toate acele concepte, validate de tradiția critică, care au explicat la un moment dat opera rebreniană (epopeicul, tragicul, realismul esențelor, obiectivitatea, circularitatea – ca să amintim doar câteva), sunt recitite și integrate într-un sistem evaluativ coerent care pune în centru organicul și relația sa ambivalentă cu opera, respectiv cu realitatea contemporană autorului. Astfel, studiul lui Mircea Muthu urmărește nu doar definirea organicului și a fețelor acestui concept ordonator, generativ, întemeietor aproape (de poetică, de viziune, de structură, de geografie imaginară), ci și disoluția sa, de unde și paradoxul, căci, așa cum susține criticul încă din prefață, opera lui Rebrenan afirmă o ordine, o viziune totalizantă deja pierdută: „În ansamblu însă, înaintând cu spatele [...], Rebrenan își asumă întoarcerile (reprezentabile în imaginea **buclei** și nu a «corpului sferoid», cum exegeza acceptase, preluând **tale quale** sintagma scriitorului) la o matrice mereu fisurată după începutul secolului european. Afirmarea sinelui ca «lume completă și puternic izolată» traduce, la modul întrucâtva compensatoriu, aceeași năzuință de a edifica rotund dar într-un univers supus, totuși, fragmentării.” [p. 11]

Punctul de pornire al studiului îl reprezintă un principiu *aesthetic*: acel „sentiment de închidere”, acel „sentiment al definitivului” pe care îl generează scriitura rebreniană. Iată cum un concept, care ține mai degrabă de estetica receptării, generează o intuiție care ne mai spune ceva: că avem de-a face cu un pariu, pe care autorul și l-a asumat, pariu asupra căruia vom reveni, puțin mai încolo. Mediind procesul creator, situându-se cumva la mijlocul drumului între răspunsul sensibilității auctoriale la o realitate care prezenta, în epoca contemporană autorului, multiple semne de dezagregare și viziunea rotundă asupra existenței pe care o înstituie opera, organicul devine un principiu structurant, identificabil, în scriitura rebreniană, la orice nivel al său, mai ales la nivelul arhitecturii, al geografiei imaginarului sau al re-prezentării lumii. Găsind sursa acestui concept în sistemul lui Mihail Dragomirescu, pentru care opera literară este „un corp psihofizic cu o viață independentă”, Mircea Muthu susține că întreaga concepție a lui Rebrenan asupra romanului este definită de primatul organicului, pentru ca imediat să lanseze ipoteza întregului său studiu: „*proza lui Rebrenan, ca și teoria de altfel, ilustrează paradoxul organicului resimțit și dorit ca peren, însă minat de o dramă care este aceea a societății moderne însăși. [...]* Deschiderea prin lectură a operei, sugerată în acest mod, nu schimbă totuși, în esență, senzația de închidere și sentimentul definitivului pe care ni-l transmite «corpul sferoid» al romanului rebrenian. *Amenințat cu pulverizarea, organicul este reafirmat estetic.*” [p. 25-26] Iată de ce acest concept, ontologic, în primul rând, căci, așa cum susține autorul, el „trădează simțul unei pierdute totalități”, și abia apoi estetic – cu alte cuvinte, întemeietor –, devine un instrument care-i oferă criticului oportunitatea de a radiografia opera rebreniană în totalitatea ei și de a-i surprinde traseul evolutiv, respectiv mutațiile de viziune. Și este momentul acum să discutăm despre pariul – și riscul, chiar – pe care îl implică eseu lui Mircea Muthu (deloc întâmplător numit așa) prin conceptul în jurul căruia se ordonează. Caracterul proteic al scriiturii rebreniene făcea dificilă (dacă nu imposibilă) orice încercare de viziune integratoare – aceasta dacă se lua în considerare și faptul că succesul (de critică) al scriitorului este adus în primul rând de romanele debutului. S-a vorbit astfel fie despre o epuizare a energiilor creatoare, fie despre un prozator care a căutat mereu să-și reinventeze scrisul, care nu a intenționat să se cantoneze într-o formulă care îi adusese

succes, aceea a problematicii rurale. Nici Mircea Muthu nu exclude ideea că Rebreanu a căutat mereu să se racordeze la spiritul epocii și să își modernizeze și mai mult încă scriitura – lucru care se și întâmplă în special în ultimul său mare roman, *Gorila*. Dincolo de aceste aspecte, pariul pe care implică *organicul*, concept prin care criticul radiografiază întreaga operă a scriitorului ardelean, este evident, căci, odată postulat, el nu poate ocoli nicio zonă a creației sau a procesului creator. Totul trebuie integrat într-un sistem coerent – transformat deci într-o metanarațiune – și explicat pornind de la el și în virtutea sa. Lucru care se și întâmplă, cu toate că pot apărea uneori semne de întrebare, căci orice încercare de explicare exhaustivă acoperă niște fisuri care devin vizibile exact în punctele în care un studiu critic își asumă interpretarea – iată și riscul. Dar parcă ce demers critic nu procedează la fel?!

Ca să revenim, multiplu stratificat, conceptul este urmărit la fiecare nivel al procesului creator: biografic, poietic, teoretic, structural, organicului subsumându-i-sedeopotrivă viziunea asupra romanului (pledoaria pentru „un realism nou, un realism al esențelor” care să treacă „dincolo de scoarța socială”, în încercarea de a surprinde ritmul, „pulsajia vieții”), arhitectura romanescă (construcția simetrică, de corp sferoid, circularitatea compozițională, obiectivitatea, acumulările de perspective), centralitatea relației ontologice om-pământ (provocatoare de tensiune, de confruntări de voințe, de seisme sociale, relație la care proza rebreniană se întoarce mereu, dincolo de diversele ei întrupări), inclusiv principalele mutații care au dus la o evoluție a prozei rebreniene (în spatele căreia se află o schimbare de viziune). Afirmarea organicului devine astfel modalitatea prin care scriitorul încearcă să răspundă unor neliniști, nevoii de a acoperi niște fisuri produse de o societate aflată într-un moment tulbure, într-un moment al marilor transformări care generează deci un puternic sentiment de insecuritate. Or, schimbarea de optică, ne spune criticul, intervine odată cu drama trăită de Transilvania la 1940. Două concepte, formulate de Rebreanu sub forme premonitorii (intuite doar, fără a fi pe deplin conturate), vor deveni semnele acestei rupturi: „lumea de mâine” și „omul nou”, concepte întemeietoare de viziune în ultimul mare roman al lui scriitorului ardelean, *Gorila*, despre care aflăm – grație ediției Gheran – că ar fi fost începutul unei serii care ar fi urmat să dezvolte această schimbare de optică. Iată ce ne spune criticul: „Obstinația cu care Rebreanu afirmă estetic unitatea lumii, de fapt pierdută, și evidența *hybris*-ului social și individual se conjugă într-o operă ca *Răscoală* dar și în rândurile memorialistice și teoretice. Relația dintre *om* și *pământ*, deplin omologată în *Ion*, e contracarată progresiv (mai ales în deceniul 1930-‘40) de nebuloasa și dinamica «lume de mâine», cu ilustrarea sa în *Gorila*” [p. 110]. Ele vor alcătui negativul categoriei ontologice și estetice din eseul lui Mircea Muthu, organicul. Compozițional, ele vor fi traduse prin renunțarea la principiul circularității, asumarea descentralizării narative și prezența finalului deschis, care nu mai explică lumea, eșuând în a genera un sentiment de securitate, asumată ficțional, așa cum se întâmplă în romanele debutului. Or, schimbarea aceasta de viziune reflectă în aceeași măsură, susține criticul, starea de criză intrinsecă a romanului de factură realistă și accentuarea neliniștii generate de schimbările radicale care se produceau în societatea românească către sfârșitul anilor ‘30 – bibliografic, ea este plasată undeva între romanele *Răscoală* și *Gorila*. Nu e o schimbare radicală, inexplicabilă adică. Semnele erodării edificiului narativ construit pe principiul organicului sunt acolo de la bun început: importanța acordată de scriitor forțelor distructive care strivesc individul în confruntarea cu socialul, istoricul sau politicul (sfârșitul personajelor sale este întotdeauna violent); construcția operei în jurul unor eroi al căror destin este unul tragic, strivitor (victime, surprinse de la început în criză, a căror

suferință e împinsă întotdeauna la limită, trăind orbește în singurătate, ducând o existență sterilă și trăind cu nostalgia eticului), prezența dimensiunii simbolice (adâncite de intruziunea *hybris*-ului tragic), chiar încercările de a subordona acea însumare a relativităților (grație căreia autorul surprinde acel „ritm al vieții” definitoriu pentru modernitatea scrisului său). Asistăm deci, de la început –și acesta este un alt argument adus de Mircea Muthu –, la o deplasare de la „respirația epopeică” și „obiectivitatea în tradiție realistă” la „dezarticularea din proza ulterioară”. Disoluția organicului ar fi hrănit, poate, universul ficțional al viitorului proiect, dacă boala și moartea nu ar fi întrerupt cursul operei lui Liviu Rebreanu.

Gândit în felul acesta, eseu lui Mircea Muthu, ajuns la ediția definitivă, bucurându-se de legitimitatea pe care i-o conferă ediția Gheran, completată cu repere oferite de contribuțiile altor voci critice autorizate, ornată cu o serie de peritexte edificatoare pentru fidelitatea autorului față de opera rebreniană – peritextecare aduc în discuție acumulările în materie de receptare a operei lui Liviu Rebreanu din ultimii ani: monografii, studii, ediții critice, de neocolit pentru orice cercetător – își consolidează, dacă mai era nevoie, validitatea. Iată de ce organicul devine mai mult decât un principiu care structurează (a se înțelege... definește, explică, întemeiază!) procesul creator ca integralitate: universul ficțional ca finalitate scripturală (viziunea romanescă, arhitectura, geografia imaginară, traseul existențial al personajelor) și celelalte procese implicate în procesul generator (aspecte ce țin de biografie, confesiuni, viziune teoretică, poietica și poetica). El este inclusiv o tehnică de lectură – complexă, exhaustivă, intrinsecă, fundamental estetizantă, cu toate că nu exclude experiența biografică ca „punct de plecare”, ca „experiență revelatoare”, așa cum i-ar spune Virgil Podoabă – definitorie pentru o întreagă generație critică, obsedată ea însăși de totalitate, de integralitate, de căutarea sensului. De organic.

Ioan FĂRMUȘ

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
farmusioan@yahoo.com

Adriana Costăchescu, *Pragmatica lingvistică. Teorii, debateri, exemple*, Iași, Editura Institutul European, 2019, 627 p.

Printre nevoile imediate pe care le cunoaște umanitatea se află comunicarea cu ceilalți, ipostază în care limba se desfășoară ca „exercițiu al alterității” [Ioan Oprea, *Elemente de filozofia limbii*, Institutul European, 2007, Iași, p. 203]. Aspectul orientat al limbii permite participanților la actul comunicării să codifice și să decodifice mesaje (care, privite în afara contextului comunicativ, ar părea incongruente), iar cercetătorilor – material de studiu. Așadar, încadrarea enunțurilor într-un context extralingvistic și modul complex în care se îndeplinește comunicarea reprezintă temeiul pragmaticii, domeniu ce cunoaște o dezvoltare accentuată în ultimele decenii. Plecând de la constatările făcute de Charles Morris [1938], pragmatica începe să se dezvolte ca un teritoriu aparte de cercetare, aflat, simultan, într-o intensă relaționare cu alte discipline și ramuri ale limbii (lingvistica, sociolingvistica, psiholingvistica). Studiul pragmaticii se

derulează începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea și continuă să se rafineze permanent, prin teoretizări, categorizări și dezbateri ale specialiștilor străini și români, care contribuie la o individualizare accentuată a domeniului. Cu rădăcini în istoria pragmaticii de peste granițe, cercetările românești reușesc să se sincronizeze la exigențele specifice acestei noi discipline, încercând totodată să verifice ipotezele teoretice prin raportarea lor la cadrele comunicării în limba română. În acest sens, amintim câțiva specialiști, ale căror lucrări fie reprezintă sinteze critice ale ideilor vehiculate în pragmatică, așa cum au fost concepute de specialiștii străini, fie contribuții inovative prin analiza unor fapte de limbă română, privite din perspectiva „contextului, agenților la actul vorbirii, situației comunicative”: Constantin Frâncu, Elena Dragoș, Angelica Hojbiță, Ioan Cârâc, Luminița Hoarță Cărăușu, Andra (Șerbănescu) Vasilescu, Sorin Guia ș.a. S-au accentuat astfel și s-au clarificat dimensiuni și noțiuni definitorii pentru noul domeniu, precum: *discurs, sens, acte de limbaj/vorbire, coerență, coeziune, deixis, tipologie textuală, fractare a enunțului, fractare a sensului, context, performanță, implicatură, presupuziție, sens pragmatic, analiza discursului* etc.

Lucrarea pe care o recenzăm, semnată de Adriana Costăchescu, continuă seria investigațiilor deschise de specialiștii menționați mai sus, din perspectivă didactică, pătrunzând în chestiuni de mare adâncime pe care le expune într-un limbaj accesibil, limpede, clarificator. O primă constatare se impune de la început: lucrarea poate fi considerată un tratat, având un număr mare de pagini, în care se surprind într-un spectru unificator detaliile teoretice ce vizează specificul domeniului, dar și legătura acestuia cu alte discipline lingvistice/nelingvistice. Astfel, în cele unsprezece capitole, sub *egida* pragmaticii, conlucrează teritoriul semnaticii, gramaticii, logicii, stilisticii și al filosofiei limbajului.

Publicată inițial în 2013 în limba franceză [*La Pragmatique Linguistique, théories, débats, exemples*, Munich: Éditions Lincom Europa, Collection «Lincom Studies in Pragmatics»], ediția din 2019 reprezintă o nouă variantă «revăzută și îmbunătățită», adaptată specificității limbii române, după cum notează autoarea în *Cuvânt înainte* [p. XV]. Lucrarea este o incursiune în principalele teorii care au marcat anumite *sectoare* lingvistice, mereu comentate în amănunt și apoi exemplificate în mod pertinent. Totodată, seriozitatea lucrării este accentuată atât prin expunerea echidistantă a celor mai controversate păreri din domeniul științelor limbii, cât și prin importanța acordată detaliului.

Pornind, istoricește, de la individualizarea pragmaticii în terenul științelor limbii, paginile imediat următoare înfățișează modul în care funcționează acest teritoriu. Înlăturând „ceața terminologică” [p. 80] în privința *indicalității, deixisului* și explicând comparativ *expresiile deictice – expresiile anaforice*, expresii fără „sens plin” care „au nevoie de ajutor pentru a-și individualiza referențialul fie prin informații privind contextul de comunicare, fie prin identități referențiale cu alte segmente de discurs” [p. 79], autoarea deschide, prin capitolul al doilea, calea spre identificarea diverselor tipuri de structuri cu valoare deictică, non-deictică sau anaforică și non-anaforică. Astfel, materializând spiritul minuțios, Adriana Costăchescu supune analizei și clasificării deicticele de persoană în capitolul al treilea, cele spațiale în capitolul al patrulea și cele temporale în capitolul al cincilea. În opinia autoarei, deicticele personale au rolul de a „desemna participanții la discurs” [p. 84] și sunt reprezentate de pronumele personale și posesive; autoarea susține, în acest sens, că manifestarea deictică este specifică persoanelor întâi și a doua [p. 120]; deicticele spațiale „ancorează situația de comunicare” prin clasa adverbului [p. 133], a pronumelor demonstrative (doar propriu-zise) [p. 141], prin unele verbe - *a veni, a se duce* [p. 148] și prin intermediul discursului direct și indirect liber;

deicticele temporale fixează „temporalitatea lingvistică” [p. 206], folosindu-se de unele substantive, adjective și adverbe temporale [p. 204].

O altă categorie cu valoare substanțială este cea a verbului, expus în cel de-al șaselea capitol. În acest punct, cercetarea pragmatică este intens îngemănată cu cea gramaticală, oferind nuanțări valoroase, rezultate din dezbaterile subiectelor precum concordanța timpurilor, categoria gramaticală a aspectului, opoziția sens conceptual – sens procedural, cercetarea deictică și anaforică a acestora. Spre exemplu, „ancorarea deictică leagă fraza de timpul enunțării, de t_0 , și este anaforică, dacă se raportează la o altă informație din context”; de aceea, argumentează autoarea, „timpurile deictice prin excelență sunt prezentul, perfectul compus și viitorul”, în timp ce „imperfectul, perfectul simplu și mai-mult-ca-perfectul sunt forme mai ales anaforice, intervalul la care se raportează, fiind, de obicei, situat în trecut” [p. 268].

Lucrarea este valoroasă și datorită perspectivei comparative aplicate asupra unor teme variate de discuție, prin punerea în contrast a fenomenelor lingvistice românești cu cele ale unor limbi romanice, precum franceza și italiana, respectiv, germanice – engleza și germana. Se poate constata astfel că în actualizarea mecanismelor pragmatice se manifestă unele aspecte congruente, atestând caracterul general al pragmaticii, altele – divergente, evidențiind specificul fiecărei limbi. De exemplu, autoarea subliniază manifestarea distinctă a concordanței timpurilor pentru fiecare limbă investigată: în limba română, fenomenul este puțin studiat, deoarece concordanța temporală se consideră a fi *liberă*, „la alegerea vorbitorului” [p. 273], dar și în alte limbi, precum: franceza, engleza, germana, spaniola etc., unde problematica a beneficiat de mai multă atenție din partea lingviștilor [p. 271]. Tot în acest context, al raportării limbii române la alte limbi europene, Adriana Costăchescu subliniază necesitatea pragmaticii în transpunerea textelor din alte limbi și chiar în procesul de predare – învățare a unor limbi noi.

Mai departe, putem observa că autoarea contribuie cu importante informații referitoare la unele categorii esențiale ale pragmaticii, cum ar fi presuposițiile (capitolul al IX-lea) și implicaturile conversaționale (capitolul al VIII-lea), atunci când, pornind de la implicaturile conversaționale ca „forme ale acordului și armoniei” [p. 375] expuse de Paul Grice, se propune și o analiză din perspectiva dezacordului, manifestat în cadrul unor situații conflictuale.

Cercetarea cuprinde în partea de final întocmai expunerea *embrionului* din care s-a născut pragmatica, *actele de vorbire* teoretizate de J. Austin, J. Searle, surprinzând și „dezvoltările” lor ulterioare, precum „performadoxul”, care combate ipoteza performativă, arătând că „performativele implicite sunt tratate ca echivalente ale performativelor explicite” [p. 504-505], ideea că se pot identifica „actele ilocuționare potențiale conform cărora propozițiile declarative pot fi folosite și pentru realizarea unui act ilocuționar” [p. 507] sau punerea în centru a „intenției locutorului în comunicare” [p. 508].

În sfârșit, o atenție considerabilă este îndreptată asupra a ceea ce exegeții numesc *lingua mentis* [p. 512] și asupra „traducerii limbajului mental” [p. 512], dimensiuni care conferă pragmaticii statutul de știință cognitivă, aspect detaliat, alături de teoria pertinentei, înțeleasă ca eficiența „informației în procesul comunicării” [p. 511], în ultima secțiune a cărții, dar surprins de-a lungul cercetării în majoritatea subiectelor. Pragmatica cognitivă (înțeleasă de autoare prin prisma teoriilor lui Spencer și Wilson) face referire la „capacitatea locutorului de a avea stări mentale și de a provoca stări mentale interlocutorului sau, cel puțin, de a încerca să o facă” [p. 511]. Pentru că autoarea depășește bariera unui domeniu singular, după cum deja afirmam, se emit aici judecăți de valoare care reclamă tot acțiunea cogniției și în interpretarea pragmatică a

unor figuri retorice, precum metafora (ca în exemplul: „S-au întâlnit la **gura de metrou** de la Universitate”, în care substantivul gură este folosit metaforic, [p. 556]) sau cu efect stilistic, precum ironia metadiscursivă („Când am văzut ce greșeli face secretara în redactarea corespondenței am concediat-o. **Știu, ar fi trebuit să spun «numai cine nu muncește nu greșește»** și să o las să continue”; „ironia se manifestă față de o expresie ce face parte din cunoștințele enciclopedice ale autorului; ironia față de o zicală” [p. 552]), intrând, cu același obiectiv și pe teritoriul discursului literar.

În concluzie, apreciem că lucrarea Adrianei Costăchescu reprezintă un manual de pragmatică care, prin exemple adecvate și numeroase, reușește să aducă la lumină dimensiuni considerate greu accesibile ale teoriei limbii. Spiritul critic și didactic al autoarei traversează întregul conținut al lucrării, dar se materializează și în secțiunea clarificatoare dedicată unor indici terminologici, ce asigură transmiterea justă și însușirea corespunzătoare a informațiilor variate. În ciuda relativei noutăți a domeniului, Adriana Costăchescu dovedește o competență operare cu conceptele pragmaticii, pe care le tratează minuțios într-o lucrare complexă și densă; studenții filologi vor putea profita astfel de accesul la un nou studiu de referință asupra pragmaticii, pe lângă lucrările specialiștilor invocați mai sus și pe lângă cele două lucrări fundamentale, traduse în limba română, semnate de J. Moeschler și A. Reboul [*Dicționar enciclopedic de pragmatică*, Editura Echinox, Cluj, 1999; *Pragmatica, azi. O nouă știință a comunicării*, Editura Echinox, Cluj, 2001].

Delia PĂTRĂUCEAN

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
patraucean.delia@yahoo.ro